

Apie Vilniaus universiteto mokslininkų kolektyvinę monografiją „(Ne)išmatuojamas švietimo efektyvumas ir našumas“

Mokslininkų tarpdisciplininės komandos – prof. Audronės Jakaitienės, prof. dr. Rimanto Želvio, prof. dr. Saulės Raižienės, doc. dr. Ritos Dukynaitės, prof. dr. (PH) Juliaus Žilinsko, prof. dr. Antano Žilinsko, dr. Dovilės Stumbrienės, Jogailos Vaitiekaičio, dr. Lauros Ringailienės – parengta monografija yra išskirtinės reikšmės fundamentalus darbas, pasižymintis tarpdalykine prieiga ir pagrindžiantis modernių matematinių tyrimų duomenų panaudojimo galimybes švietimo sistemų analizei.

Jau pats monografijos pavadinimas puikiai atspindi mokslininkų grupės iškeltą mokslinę problemą ir klausimą – kokiais metodais ir kokia metodologija remiantis galima išmatuoti švietimo sistemos efektyvumą ir našumą? Galima pasveikinti autorių kolektyvą, kad dėl šio mokslinio tyrimo ir mokslininkų įdėto bendro darbo turime parengtą išsamią teorinių ir praktinių požiūriu aktualią monografiją, atskleidžiančią švietimo sistemų efektyvumo ir našumo sampratą, ir jos apibendrintais gausiais tyrimų duomenimis yra galimybė pasiremti švietimo politikai ir švietimo praktikai tobulinti.

Vertinant ir modeliuojant švietimo pokyčius, tokie kompleksiniai moksliniai tyrimai, mokslinės įžvalgos ir rekomendacijos ypač aktualūs skatinant duomenimis grįstos švietimo politikos formavimą ir sprendimų priėmimą. Lietuvoje atliekami tarptautiniai ir nacionaliniai tyrimai, bet pirmą kartą šioje monografijoje išsamiai atskleistas ir apibendrintas tyrimų rezultatų poveikis švietimo politikai formuoti. Ši monografija kaip tik labai aktualiai atliepia šiuo metu pradėtą projektuoti Valstybės pažangos strategiją „Lietuva 2050“, diskusijas dėl švietimo vizijos ir tikslų, kokiais rodikliais ir kriterijais būtų galima numatyti siekiamą tikslą ir kaip jį matuoti. Šioje brandžioje monografijoje išdėstytas naujas, duomenimis grįstas mokslinis požiūris gali prisidėti prie brandžios švietimo politikos kūrimo ir padėti planuojant ir siekiant būsimos strategijos, Nacionalinio pažangos plano tikslų ir uždavinių, Švietimo plėtros programos priemonių ir planuojamų ES investicijų dermės.

Aiški monografijos struktūra ir nuosekliai pristatyti atliktų tyrimų rezultatai, apibrėžtos sąvokos ir jų mokslinis pagrindimas, atskleistas platesnis sąvokų efektyvumas ir našumas, taikymo švietime kontekstas.

Nuosekliai išnagrinėta švietimo efektyvumo tyrimų raida. Parengta monografija praturtina šios srities tyrimų lauką ir prisideda prie naujos švietimo efektyvumo tyrimų srities mokslininkų mokyklos kūrimo(si) sutelkiant bendras Lietuvos švietimo tyrimus nagrinėjančių mokslininkų, analitikų ir politikos formuotojų pajėgas.

Mokslininkai konceptualiai pateikia švietimo sistemų efektyvumo ir našumo sampratas kintančių švietimo paradigmu kontekste, švietimo tikslų transformaciją, analizuodami tarptautinių organizacijų (JT, UNESCO) dokumentuose užfiksuotus tikslus ir nuostatas. Remiantis išsamia mokslinės literatūros analize pateikiamas tarptautinių tyrimų ir jų galios poveikio vertinimas, išryškintas objektyvus požiūris vertinant tyrimų vaidmenį transformuojant švietimo tikslus.

Aktualiai atskleista Lietuvos švietimo reformos, strateginių dokumentų analizė ir paradigminių nuostatų kaitą lemiančių globalizacijos veiksnių įtaka ir išryškinti vertybiniai švietimo politikos aspektai. Autoriai pabrėžia švietimo politikos vertinimo kriterijų pasirinkimą, kurį lemia dominuojanti paradigma. Monografijos tekstas pateikiamas gyvai, keliant klausimus, atskleidžiant Lietuvos švietimo politikos iššūkius, iškeltų tikslų ir rodiklių neatitiktį ir susitarimų dėl vertinimo kriterijų, rodiklių, padedančių parodyti švietimo tikslų pasiekiamumo efektyvumą, svarbą.

Pirmą kartą nuosekliai ir plačiai apibendrintai pristatyti Lietuvoje vykdomi tarptautiniai ir nacionaliniai mokinių pasiekimų tyrimai, tarptautinės tyrimų organizacijos, jų istorija ir tyrimų raida. Tai leidžia geriau pažinti tyrimų kontekstą, tarptautinių mokslininkų grupių svarų indėlį ir bendradarbiavimą siekiant sukurti objektyvius švietimo sistemų vertinimo įrankius. Vertinga ir apibendrintai pateikta Lietuvos įsitraukimo ir dalyvavimo tarptautiniuose tyrimuose raida. Ši susisteminta aktuali medžiaga atskleidžia tarptautinių lyginamųjų tyrimų reikšmę ne tik kaip vertinimo ir įsivertinimo priemonės, bet ir kaip naujų edukacinių idėjų šaltinį nacionaliniam ugdymo turiniui atnaujinti, pedagogų kvalifikacijai tobulinti ir nacionalinėms švietimo sistemoms modernizuoti. Monografijoje puikiai susisteminta informacija apie tarptautinių mokinių pasiekimų tyrimų tikslus ir tyrimų konstruktus. Išsamus tyrimų pristatymas vertingas ir padeda geriau suvokti bei pamatyti ugdymo turinio konstravimą ir kaitos kryptis.

Pateiktoje Nacionalinių mokinių pasiekimų patikrinimo (NMPP) apžvalgoje pristatomi mokinių pasiekimų tikslai, NMPP raida ir išryškinta plačioji pasiekimų termino samprata, galinti padėti toliau diskutuojant ir ieškant susitarimų dėl naujos pasiekimų sampratos tarp švietimo politikos formuotojų, praktikų ir visos visuomenės.

Remiantis nacionaliniais dokumentais, tuometinių ministerijos darbuotojų pranešimais apibendrintai apžvelgiamas Valstybinių brandos egzaminų (VBE) ir Pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinimo (PUPP) kaitos procesas, kuris laikomas vienu iš svarbiausių švietimo reformos sisteminių pokyčių kuriant švietimo kokybės sistemą. Pateikiamas kontekstas ir analizuojami kuriamos sistemos įgyvendinimo žingsniai, iš šios dienos perspektyvos vertinamas jų poveikis švietimo sistemai ir kylantys iššūkiai. VBE apžvalgoje pateikiami nevienaprasmiški egzaminų vertinimai, tokios diskusijos vyko ir tebevyksta ieškant bendro sutarimo dėl išorinio mokinių pasiekimų vertinimo paskirties ir rezultatų panaudojimo. Šios įžvalgos praturtina nagrinėjamą temą, kuri nuolat sulaukia didžiausio visuomenės dėmesio.

Monografijoje pagrįsta ir suformuluota pasirinkta tyrėjų prieiga vykdyti aprėpties švietimo tyrimų analizę. Atliktų mokslinių tyrimų apžvalgoje apibūdinami posovietinių šalių mokinių pasiekimų tyrimo rezultatai, ypač daug dėmesio skiriama socialiniam, ekonominiam ir kultūriniam poveikiui analizuojamuose įvairių mokslininkų atliktuose tyrimuose. Išsami pateikta mokslinių darbų apžvalga, remiantis antrinėmis analizėmis vertinami tarptautinių mokinių pasiekimų tyrimų rezultatai ir šalies sistemos esminiai principai. Aktualiai pateikti tarptautinio tyrimo PISA (angl. *Programme for International Student Assessment*) kritikų ir pripažįstančiųjų tyrimo svarbą argumentai, PISA ir Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) vaidmuo vertinant švietimo politikos efektyvumą. Išsamiai ir plačiai atskleistas skirtingas PISA tyrimų rezultatų vertinimas, reagavimas ir poveikis švietimo politikai ir visuomenės reakcijos. Gausių publikacijų apžvalga, apibendrinti įsitraukimo ir dalyvavimo tarptautiniuose tyrimuose argumentai ir tyrimų panaudojimo galimybės rodo, kokį vaidmenį atlieka didelio masto mokinių pasiekimų tyrimai tam tikrų šalių švietimo politikai.

Remiantis mokslinės literatūros šaltinių analize, pristatytos švietimo vadybos teorijos ir analizuojami švietimo efektyvumo ir našumo modeliai (integruotas daugiapakopis švietimo efektyvumo modelis, dinaminis švietimo efektyvumo modelis, švietimo našumo modelis) ir empiriniai švietimo našumo modelio įvertinimo metodai, išsamiai pristatant mokslininkų pasirinktą duomenų apgaubties analizės (DEA) metodą ir atskleidžiant jo naudojimo antrinėms analizėms galimybes.

Mokslininkai pritaikė ir išplėtojo DEA taikymo galimybes atlikdami ES šalių efektyvumo vertinimą, taip pat patobulino tyrimo metodologiją. Remdamiesi gautais tyrimo duomenimis, taikydami DEA modelį ir sujungę pagrindinių komponentų analizę (PCA), jie atskleidė, kad trečdalyje ES šalių švietimo sistemos yra efektyviai veikiančios. Atliktas 26 ES šalių švietimo sistemų efektyvumo ir našumo vertinimas remiantis prieinamumo ir nešališkumo požiūriu rodo tyrimo naujumą ir rezultatų nešališkumą. Lietuvos švietimo sistema vertinama kaip pakankamai optimali, ypač užtikrinant vidurinio išsilavinimo prieinamumą ir nešališkumą. Tyrėjai nuosekliai išreiškia savo aiškias mokslines ir pilietines pozicijas, kad švietimo politika turi užtikrinti, jog nepalankūs socialiniai, ekonominiai ir kultūriniai veiksniai neturi užkirsti kelio mokymosi sėkmei patirti.

Remiantis dinaminio švietimo efektyvumo modeliu, atskirai nagrinėjami tarptautinių mokinių pasiekimų tyrimų duomenys atskleidžiant ugdymo procesus klasės lygmeniu, kaip galima nagrinėti mokinių gamtamokslinio raštingumo ir mokymosi praktikos veiksnius. Šie tyrimai parodo duomenų analizės, švietimo vadybos ir psichologijos mokslų jungtis.

Plačiausiai pristatyta net penkerių metų ciklo PUPP ir VBE rezultatų analizė, parengta gausiais aprašomosios statistinės analizės metodais. Nagrinėjamų egzaminų rezultatams modeliuoti sudaryti kintamųjų tiesinės regresijos modeliai. Išryškintos lietuvių kalbos ir literatūros, matematikos mokinių pasiekimų vertinimo pagal lytį, vietovę, steigėją problemos. Mokslininkai ragina ieškoti prevencinių, intervencinių, postvencinių ir kompensacinių priemonių lyčių pasiekimų skirtumams mažinti. Tyrimų duomenimis pagrįstoms problemoms reikia ypatingo dėmesio toliau projektuojant mokinių pasiekimų vertinimo kaitą.

Monografijos paskutiniame skyriuje išsamiai pateikiami praktiniai tarptautinių pasiekimų tyrimų duomenų analizėms reikalingi tyrimo instrumentai, tyrimų programų pakeitai, duomenų pateikimo variantai, jų privalumai ir trūkumai, kita svarbi informacija, kuri aktuali ir vertinga tyrėjams, doktorantams ir analitikams mokantis atlikti tyrimus ir juos apibendrinti. Šis tyrimų instrumentarijams skirtas teorinis ir praktinis „žinių apie tyrimus lobynas“ gali būti ir savarankiška studijų medžiaga, kuria galės remtis magistrantai, doktorantai ir tyrėjai.

Monografijos apibendrinime pateikiama autorių refleksija ir kviečiama tęsti diskusijas dėl tyrimų ir vertinimų panaudojimo galimybių ir kad švietimo vertinimas turėtų tapti būtina įrodymais grindžiamos švietimo politikos formavimo ir įgyvendinimo prielaida. Šią dalį galėtų papildyti ir platesnė mokslinė diskusija apie tyrimų perspektyvas ir švietimo raidos scenarijų vertinimą.

Aktualios ir reikšmingos rekomendacijos, paremtos atliktais teoriniais ir empirinių tyrimų rezultatais, jose pažymima, kad ypač svarbu turėti aiškią dabar Lietuvoje vykstančios švietimo kaitos viziją, atkreipiamas dėmesys, kad nacionalinei švietimo politikai pirmiausia svarbūs atliekami nacionaliniai kiekybiniai ir kokybiniai, taip pat tarptautiniai mokinių pasiekimų tyrimai, analizuojami jų duomenys ir remiantis duomenimis priimami sprendimai.

Atliktas sisteminis kelerius metus trukęs mokslo tiriamasis darbas parodė, kokią didelę vertę gali sukurti skirtingų sričių mokslininkai, susibūrę į mokslinę komandą. Monografijoje išryškinama tarpdisciplininių mokslų jungčių svarba plėtojant švietimo politikos ir praktikos tyrimus.

Šis jungtinės mokslininkų tyrėjų komandos kolektyvinis darbas aktualus teorinėmis mokslinėmis įžvalgomis, brandus naujausiais metodologiniais ir empiriniais tyrimo metodais, išplečia švietimo ir ugdymo srities tyrimų lauką naujomis idėjomis, aktualus ne tik Lietuvos, bet ir tarptautiniame tyrimų lauke. Monografijoje pateikta mokslinės literatūros, atliktų tyrimų duomenų analizė, susisteminti dokumentai, įspūdingas literatūros sąrašas, autorių įžvalgos, apibendrinti vertinimai yra aktualūs ir praktiniu aspektu švietimo politikos formuotojams, švietimo praktikams, analitikams, taip pat yra puikus akademinis šaltinis studijuojantiems politikos, socialinius, edukologijos mokslus, kartu visai visuomenei ir visiems besidomintiems švietimo politikos vertinimu.

Norisi palinkėti, kad šios monografijos autoriai tęstų pradėtą šią mokslinę tyrimų tematiką, padedančią dar labiau sustiprinti įrodymais grindžiamos politikos formavimo prielaidas ir mokslinių tyrimų panaudojimo svarbą kuriant švietimo politiką ir vykdant jos stebėseną.

Prof. dr. Loreta Žadeikaitė,

Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos
Studijų, mokslo ir technologijų departamento vyriausioji patarėja